

Intern OE-rapport

**Ename - Abdijstraat
Opgravingsrapport**

**Terreinwerk Vera Ameels en Jan Moens
Marnic De Temmerman, Roger Schockaert, Willy Volders & Ridha Kaddachi**

Rapportage Vera Ameels

Brussel, 2013

Administratieve gegevens:

Provincie: Oost-Vlaanderen

Gemeente: Oudenaarde – Ename

Adres: Abdijstraat 25-27 - 9700 Oudenaarde (Ename)

Kadaster: Afdeling: 4de Sectie: A

Percelen: 310E en 310H

Opgraving Prospectie

Vergunningsnummer: 2009/059

Naam aanvrager: Ameels Vera

Uitvoering: Ameels Vera – Jan Moens

Marnic De Temmerman, Roger Schockaert, Willy Volders, Ridha Kaddachi

Naam site: Ename Abdijstraat – 09ENAB

CAI-locatie 156428

Lambertcoördinaten (2008) : x = 98055 y = 172056

Agentschap Onroerend Erfgoed

Phoenixgebouw
Koning Albert II-laan 19, bus 5
1210 Brussel

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Copyright reserved. No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

© Agentschap Onroerend Erfgoed, B-1210 Brussel (tenzij anders vermeld - except stated otherwise) - 2013.

Inhoudsopgave

- 1. Omschrijving van de onderzoeksopdracht**
- 2. Locatie van het projectgebied**
- 3. Historische en archeologische voorkennis**
 - 3.1 Historische voorkennis**
 - 3.2 Archeologische voorkennis**
- 4. Archeologische waarnemingen**
 - 4.1 Greppels**
 - 4.2 Cultuurlaag**
 - 4.3 Kuilen**
 - 4.4 Paalkuilen**
 - 4.5 Afvalkuil**
 - 4.6 Oventjes**
 - 4.7 Grachten**
 - 4.8 Funderingen**
- 5. Besluit en aanbevelingen**
- 6. Bibliografie**
- 7. Bijlagen**
 - 7.1 Inventaris sporen en bijhorende inventarisnummers**
 - 7.2 Munten**
 - 7.3 Tekeningen ceramiek (werkdocument)**

1. Omschrijving van de onderzoeksopdracht

Bij de start van bouwwerken ter hoogte van Abdijstraat 25-27 te Ename liep op 26 februari 2009 een vondstmelding binnen bij R-O Vlaanderen. Medewerkers van het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed gingen ter plaatse om de situatie te evalueren en stelden vast dat het geplande gebouw volledig onderkelderd zou worden (16 m straatbreedte, 25 m diep – 400 m²) en alle aanwezige sporen definitief verloren dreigden te gaan. Verder onderzoek bleek dan ook noodzakelijk, te meer daar het bewuste terrein gelegen is in een middeleeuwse dorpskern die reeds eerder het onderwerp van onderzoek uitmaakte.

Op het terrein waren bij aankomst reeds twee stroken langsheen de beide perceelsgrenzen afgegraven tot op +- 1 meter diepte onder het huidige maaiveld. De oostelijke afgegraven zone bleek aan de straatzijde verstoord door kelders van recente datum.

Na overleg met de bouwheer kon in een eerste fase het zuidwestelijk deel van het terrein onderzocht worden. Er werd handmatig een sleuf van 6 meter breed en 23 m lang opgegraven (ca. 1/3 van het bedreigde terrein) tot een diepte van max. 2,50 m. Op deze manier werd de stratigrafische opbouw van het terrein verkend en werden de aanwezige archeologische sporen in kaart gebracht. Op basis van deze gegevens en de reeds aanwezige verstoringen op het terrein werden noodgedwongen keuzes gemaakt voor het verdere onderzoek op het terrein. In een tweede fase, na het plaatsen van de damwanden en de bemaling door de bouwheer, werd ervoor geopteerd om, op basis van de aangetroffen archeologische sporen in fase 1, het resterende deel van het terrein (2/3) machinaal af te graven tot een diepte van -2,20 m ten opzichte van het huidige maaiveld en vervolgens de aanwezige sporen te registreren.

Het onderzoek liep van 26 februari 2009 tot 30 april 2009¹.

Figuur 1: Start van de werkzaamheden.

¹ Alle plannen, fotomateriaal, tekeningen en vondsten zijn raadpleegbaar en beschikbaar voor verder onderzoek in het depot van het agentschap OE

2. Locatie van het projectgebied

Ename is een deelgemeente van Oudenaarde (fusie sinds 1965 - Oost-Vlaanderen) aan de rechteroever van de Schelde met een oppervlakte van 209 ha.

De in het Westen gelegen smalle strook scheldealluvium met natte gronden gaat over in vlakke landbouwgronden naar de in het oosten gelegen valleiwand van de Bovenschelde. Aan de grens met Mater bereikt deze een hoogte van 65 meter.

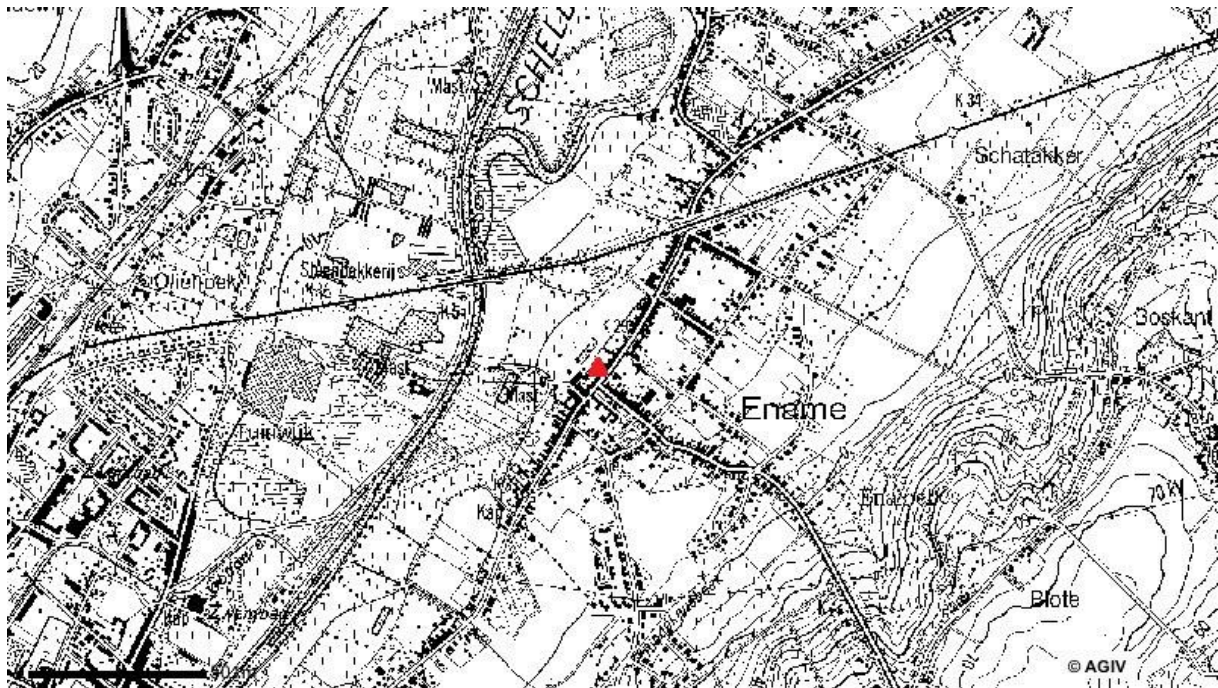
De werken vonden plaats ter hoogte van Abdijstraat 25-27 te Ename (Oudenaarde).

De locatie situeert zich aan de rand van het voormalige St-Salvatorabdijdomein (ten ZO van de voormalige kloosterdomeinmuur) en is gelegen tussen de voormalige St-Salvatorkerk en de St-Laurentiuskerk (Fig. 5). Beide kerken behoren tot de voormalige portus van Ename (974-1050). De dorpskern Ename is op basis van historische waarden beschermd als dorpsgezicht sinds 1995. Ook de Abdijstraat maakt deel uit van deze bescherming.

De hoofdstructuur van de historische kern van het dorp is in het huidige centrum van de gemeente nog goed te lokaliseren. Het grondpatroon ervan was beperkt tot twee nog bestaande haakse assen waarop wellicht al sinds de late middeleeuwen een dicht geconcentreerde bebouwing in T-vorm voorkwam.

Het hoofd van de T ligt op de thans ook nog belangrijkste verbindingsweg, namelijk de steenweg Aalst-Oudenaarde, op Ename in XVII bekend als de Dendermondse Heerweg (heden Abdijstraat en Martijn van Torhoutstraat) en voortkomend van een oud wellicht zelfs pre-Romeins wegtracé namelijk de verbindingsweg Gent-Doornik parallel aan de rechtse Schelde-oever; wegdek uit de Gallo-Romeinse periode bij een opgraving (1941-45) aangesneden. Loodrecht op deze hoofdweg en in de as van de Sint-Salvatorsabdij ligt de tweede as met opeenvolgend het Enameplein (het grote dorpsplein), de Lijnwaadmarkt en de Zwijndries die vermoedelijk als driesuitloper ontstaan zijn.

Verondersteld wordt dat aan de Zuidwestzijde ervan nabij de parochiekerk Sint-Laurentius de vroeg-middeleeuwse landbouwnederzetting kan worden gesitueerd waaruit het dorp verder geëvolueerd is. Reeds in XIX B was de opmerkelijke geconcentreerde bewoning in de historische dorpskern uitgegroeid tot lintbebouwing.

Figuur 4: Topografische kaart met aanduiding van de locatie

Figuur 5: Luchtfoto

1. Sint - Salvatorabdij
2. Sint - Laurentiuskerk
3. Abdijstraat 25-27

3. Historische en archeologische voorkennis

3.1 Historische voorkennis

Na de annexatie van Lotharingen bij het Duitse rijk in 925, werd de Schelde de grens tussen Frankrijk en het Duitse rijk. Deze rijksgrens groeide steeds meer uit tot een conflictzone, mede door de expansiedrang van de Vlaamse graaf. Om het hoofd te bieden aan militaire acties vanuit Frankrijk en Vlaanderen van over de Schelde richtte de Duitse keizer Otto II aan deze rijksgrens drie markgraafschappen op: Antwerpen, Valenciennes en tussen beide in Ename. De graafschappen Chièvres en Biest in de gouw Brabant werden samengevoegd tot de mark Ename. Het geslacht van Ardenne-Verdun werd aangewezen als markgraaf, belast met de verdediging van het territorium. Circa 974 werd op 900 m ten Zuiden van de Sint-Vedastuskerk van Nederename een castrum gebouwd met strategische ligging op het Noorduiteind van een ham of landtong omgeven door de meanderende Schelde. Naast een indrukwekkende donjon was er een paleis met kapel bediend door een kapittel van kanunniken. Bij de burcht ontwikkelde zich een belangrijke portus of handelsnederzetting. De bloei van deze pre-stedelijke nederzetting werd gestimuleerd door het tolrecht op de Schelde, de aanwezigheid van een markt en een haven. Het belang van de portus blijkt ook uit de oprichting van nog eens twee kerken naast de burchtkapel door markgraaf Herman van Verdun (998-1024), namelijk de Sint-Salvatorskerk midden in het havenstadje en de Sint-Laurentiuskerk meer Oostwaarts bij een vermoedelijke driesnederzetting op vroeg-middeleeuwse landbouwgrond. Boudewijn V, graaf van Vlaanderen, nam in 1033 de burcht van Ename in. Aan de opkomst van Ename als stad in wording kwam voortijdig een einde. In 1047 werd het noordelijk deel van de mark Ename ingelijfd bij Vlaanderen zodat het van dan af ressorteerde onder de kasselrij van het Land van Aalst. Omstreeks 1050 zou de portus verdwenen zijn maar de twee portuskerken bleven bestaan. Oudenaarde nam de commerciële rol van Ename over. In het kader van een demilitarisatie van het gebied schonk de graaf van Vlaanderen het territorium van de burcht weg voor de stichting van een benedictijnerabdij (1063-1070). Het klooster installeerde zich aanvankelijk in de overgebleven burchtgebouwen doch kort nadien trokken zij tegen de Sint-Salvatorskerk een nieuwe abdij op. De Sint-Laurentiuskerk bleef de parochiekerk van Ename. De abt van de Enaamse Sint-Salvatorsabdij was heer van de heerlijkheid Ename en bezat het patronaat over de kerk. Hun uitgebreide bezittingen strekten zich echter ver buiten de omliggende dorpen uit. De abdij bezat dan ook talrijke rechten op kerken en tienden. De vooraanstaande positie van het leenhof van Ename binnen het Land van Aalst blijkt uit de aanwezigheid van een baljuw, meier, vierschaar, schepenbank en prater. De abdij had herhaaldelijk te lijden van plundering en vernielingen maar werd telkens heropgebouwd. In 1795 werd de Enaamse Sint-Salvatorsabdij echter afgeschaft, het complex openbaar verkocht en kort nadien grotendeels gesloopt.

3.2 Archeologische voorkennis

Bij een eerdere werfcontrole in 2003, n.a.v. bouwwerken door de vzw Heuvelheem in de Abdiestraat 14, gelegen aan de overkant van de straat, werden een reeks 11-de tot 12de eeuwse kuilen geregistreerd.

Verder vond gedurende meerdere jaren onderzoek plaats in de Sint Salvatorabdij, de Sint Laurentiuskerk, en verspreid op kleinere kavels in de dorpskern².

² Zie publicaties Callebaut D., De Groote K., Ameels V. e.a.

4. Archeologische waarnemingen

4.1 Greppels

Tot de oudste fase behoren twee, haaks op elkaar staande, greppels (fig. 23, S1- S2). Het lijkt te gaan om een oude percelering. Bij de opgraving van de Sint-Laurentiuskerk te Ename werd een dergelijk fenomeen ook reeds vastgesteld . Daar bleek het te gaan om perceleringsgreppels van Romeinse origine³. Spijtig genoeg werd hier in de greppels geen dateerbaar schervenmateriaal aangetroffen.

4.2 Cultuurlaag

De moederbodem wordt over het gehele terrein afgedekt door een 30 tot 40 cm dik pakket van grijze, vrij homogene zandleem. Het betreft een cultuurlaag die terug te vinden is over het ganse terrein (fig. 19, S22). Het overgrote deel van het hierin teruggevonden schervenmateriaal bestaat uit grijs aardewerk, sporadisch werd ook een scherf vroegrood en lokaal hoogversierd aangetroffen en 1 spinschijfje. Op basis van het aardewerk (zie bijlage) situeert deze laag zich in de tweede helft van de 12de en de 13de eeuw.

4.3 Kuilen

Verschillende kuilen werden aangesneden. Meerdere kuilen hadden een grijze licht heterogene zandleemvulling met verspreid oker leemvlekjes en talrijke houtskoolstippen (Fig. 23, S11 – S 3 - S 8) .

Deze bevatten slechts een weinig aardewerk. De kuilen worden beschouwd als winningskuilen en zijn te situeren tweede helft 11de tot tweede helft 12 de eeuw (zie bijlage 7.1).

4.4 Paalkuilen

In totaal werden ook 8 paalkuilen aangesneden. In een aantal daarvan werd sporadisch een scherfje grijs aardewerk aangetroffen. Spijtig genoeg kon hierin geen gebouwplattegrond herkend worden (Fig. 23, P1 – P 8).

³ Callebaut D. e.a. 2001, Opgravingen, bouwhistorisch onderzoek en restauratiewerken in de Sint-Laurentiuskerk te Ename (O.-VI.), in: Archaeologia Mediaevalis jg. 24, pp. 23-25

Figuur 6: Paalkuil 1 in grondplan

Figuur 7: Coupe paalkuil 1

4.5 Afvalkuil

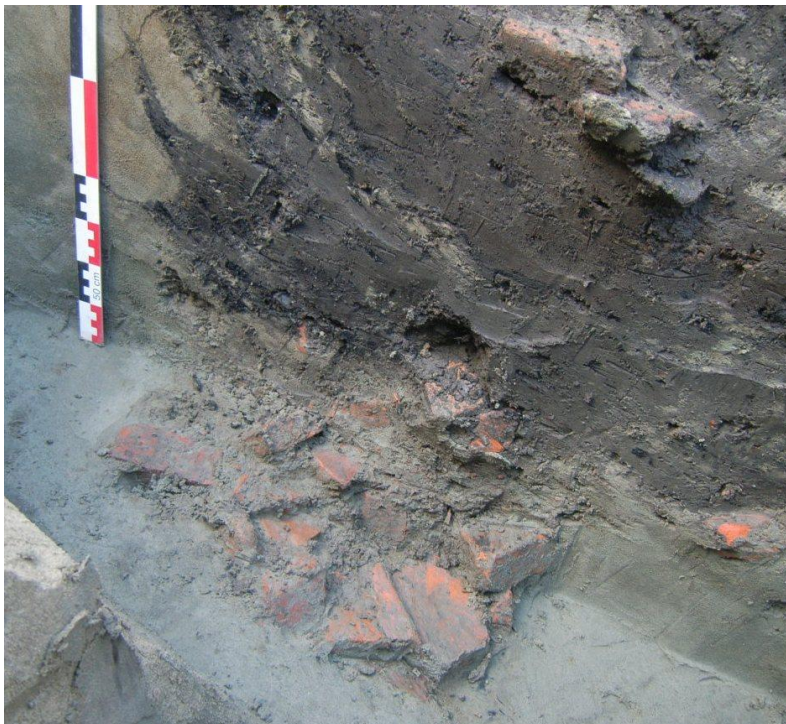
Een omvangrijke afvalkuil (Fig. 23, S10), gevuld met talrijke humeuze lenzen bevatte naast organische resten ook heel wat ceramiek, in hoofdzaak grijs aardewerk, maar ook een aantal scherfjes in hoogversierd aardewerk en eerder sporadisch roodbeschilderd aardewerk. Verder werden ook heel wat daktegelfragmenten aangetroffen. Het betreft zowel tegelfragmenten als platte daktegels (zie bijlage 7.1 en 7.3). Deze context is te situeren op het eind van de 12de – begin 13de eeuw.

Figuur 8: Grondplan S 10

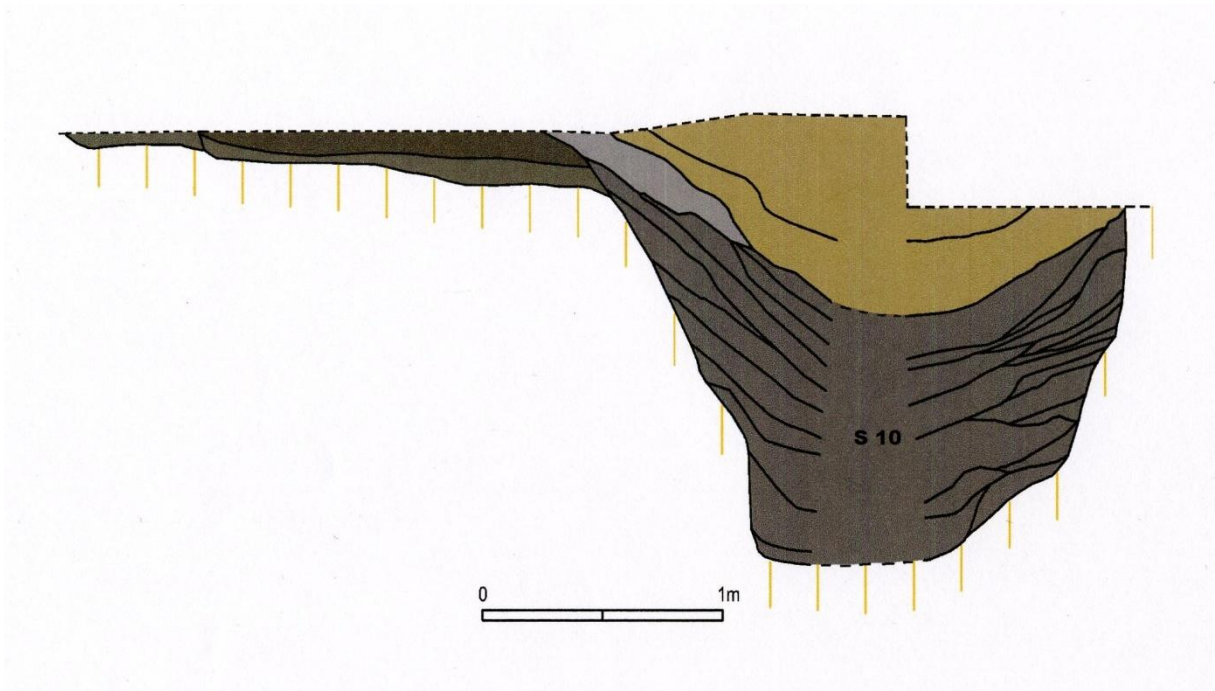
Figuur 9: Coupe afvalkuil - S 10

Figuur 10: Detail - Daktegels in vulling S 10

Figuur 9: Coupe afvalkuil - S 10

Figuur 12: Zone II - Coupe A-B

4.6 Oventjes

Drie oventjes bleven gedeeltelijk bewaard (Fig. 23, S13 – S 14 – S 15)

Figuur 13: Overzicht, noordelijk deel van de bouwput.

Figuur 14: Oventjes

Figuur 15: Coupe oventje - S 13

4.7 Grachten

De Zuidwest verlopende greppel (Fig. 23, S 16) wordt gesneden door een Zuidoost georiënteerde gracht (Fig. 23, S18). Deze grachten vormen vermoedelijk de oorspronkelijke erfafbakening. In de vulling van de zuidoost georiënteerde gracht werd een 12de eeuwse zilveren muntje aangetroffen (zie bijlage 09ENAB124).

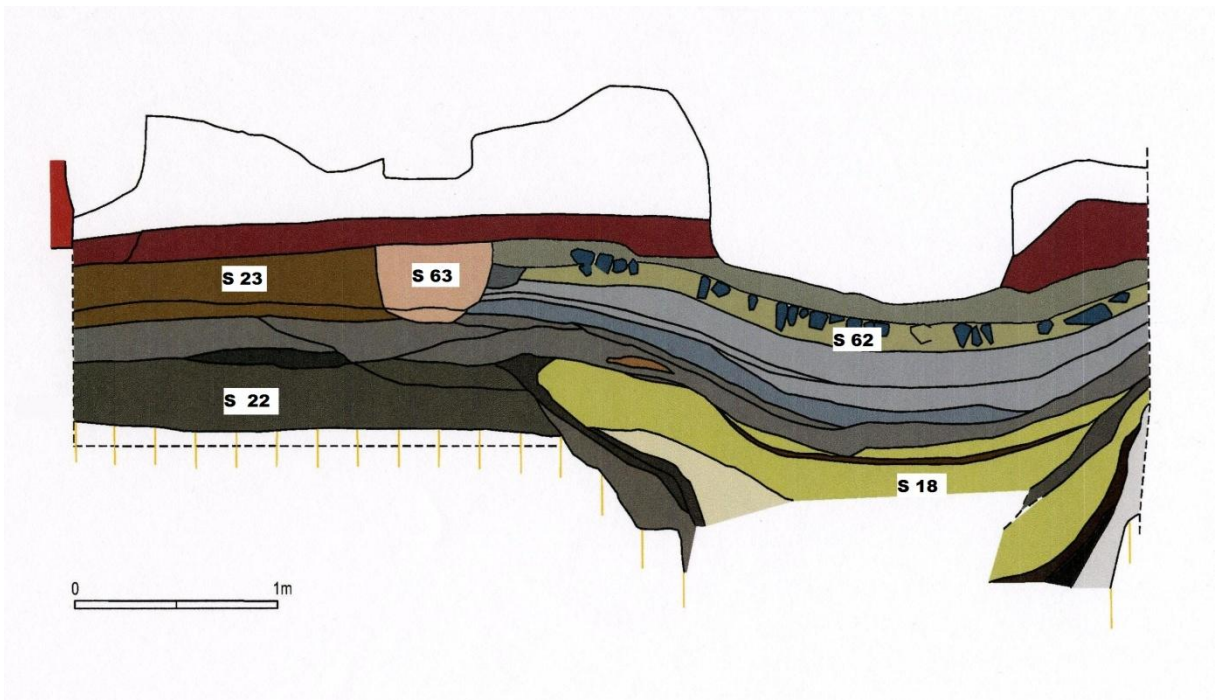
Het is op de vulling van deze Zuidoost georiënteerde gracht dat de latere kassei werd aangelegd. Een pakket dat deze kassei afdekt bevat een 14de eeuwse muntje (zie bijlage 09ENAB28).

Figuur 16: Zuidwest verlopende greppel - S 16

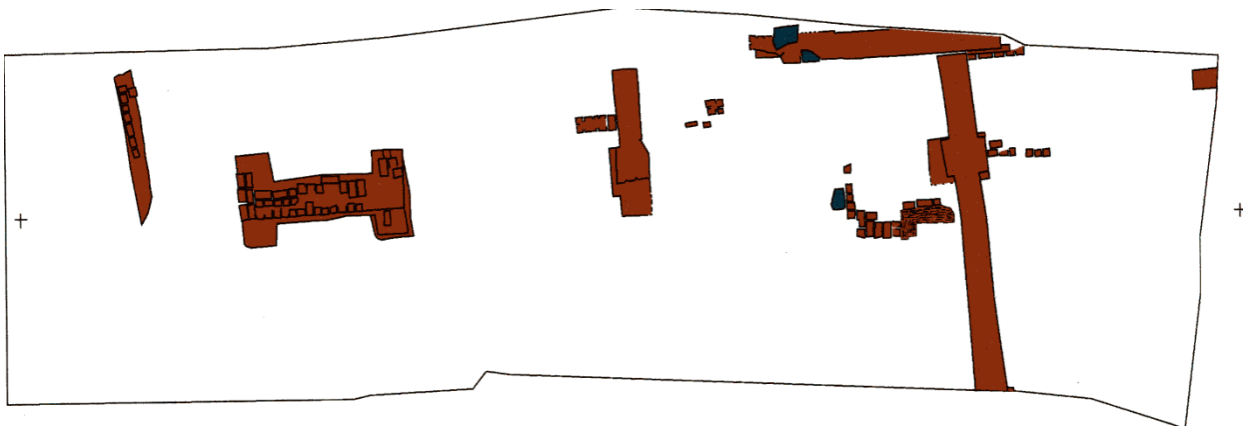
Figuur 17: Zuidoost geörienteerde gracht - S 18

Figuur 18: Oostprofiel - Vak I

4.8 Funderingen

In het zuidwestelijk deel tekenen zich een aantal ZW-NO en NW-ZO georiënteerde funderingen af, opgebouwd uit grote bakstenen (formaat 26 x 12,5 x 6 cm) die gebed zitten in een beige kalkmortel. Het betreft ondermeer de restanten van een fundering op spaarboog (ZW-NO) en een fundering met steunberen (NW-ZO). Deze gebouwrestanten zijn te situeren in de late middeleeuwen. Doordat bij de uitgraving van de recente funderingen nogal drastisch te werk was gegaan is een deel van deze laat-middeleeuwse constructie spijtig genoeg verloren gegaan en blijkt de onderlinge samenhang van de verschillende funderingen moeilijk te reconstrueren. Vooraan op het perceel werden ook de restanten van een dubbelhaard aangesneden. Eén uitbraakspoor (ZO) gaat stratigrafisch vooraf aan de dubbelhaard en lijkt samen te gaan met de kassei aan de straatzijde.

Figuur 19: Overzicht baksteenfunderingen

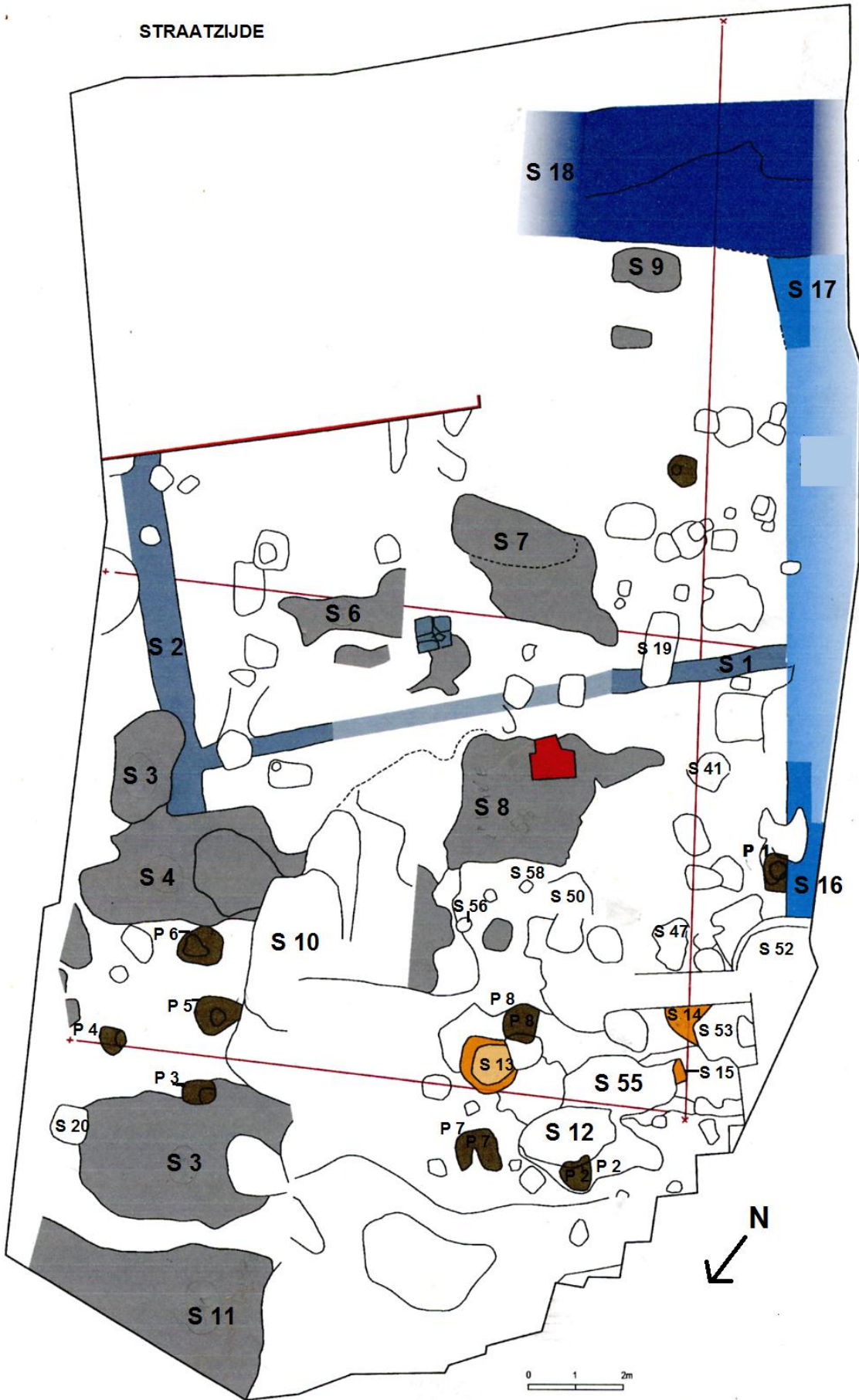
Figuur20: Restanten dubbelhaard

Figuur 21: Baksteenfundering

Figuur 22: Fundering spaarboog

Figuur 23: Overzicht van de sporen

5. Besluit en aanbevelingen

Kleinschalige percelen binnen middeleeuwse dorpskernen hebben net als in stedelijke context vaak een sterk stratigrafische opbouw. In de achterliggende tuinen blijven veelal ook de oudere sporen goed bewaard. Op het perceel werden duidelijk vol- en laatmiddeleeuwse bewoningssporen aangetroffen. Alhoewel beperkt in oppervlak en daardoor minder makkelijk interpreteerbaar vormt de registratie van deze sporen één van de puzzelstukken van de dorpsgeschiedenis. Door de steeds toenemende bouwdruk gekoppeld aan steeds grootschaliger graafwerken binnen veel dorpskernen dreigt deze informatie evenwel op talrijke plaatsen definitief verloren te gaan.

6. Bibliografie

AMEELS V. & DE GROOTE K. 2003: Elfde- tot twaalfde-eeuwse kuilen te Ename (Abdijstraat) (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 26, 9.

AMEELS V., MOENS J. en DE GROOTE K. 2012: Sporen van vol- en laat-middeleeuwse bewoning in de Abdijstraat te Ename, *Archaeologia Mediaevalis* 35, 4-7

BERINGS G. 1989: *Landschap, geschiedenis en archeologie in het Oudenaardse*, Oudenaarde.

CALLEBAUT D., DE GROOTE K. en AMEELS V. 2012: Het ontstaan van Oudenaarde: een moeizaam verhaal, in TRIO P., CASTELAIN R., VAN KERCKHOVE G. (ed.): *2012 Tijd voor Oudenaarde*, Brugge, Die Keure, 223.

DE GROOTE K. 2008: Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw), In *Relicta Monografieën . Archeologie, Monumenten en Landschapsonderzoek in Vlaanderen 1*, Brussel.

CALLEBAUT D. 2010: Ename and the Ottonian West border policy in the middle Scheldt region in De Groote, K., Thys, D., Pieters, M. *Exchanging medieval material culture. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe*, Relicta Monografieën 4, 217 – 248.

CALLEBAUT D., AMEELS V., BASTIAENS J. e.a., 2001: Opgravingen , bouwhistorisch onderzoek en restauratiewerken in de Sint-Laurentiuskerk te Ename, *Archaeologia Mediaevalis*, pp. 23-25

VANHOUDT H., *Atlas der munten van België*, Herent, 1996

7. BIJLAGE

7.1 Inventaris sporen en bijhorende vondstnummers

Spoornr	Context	Datering	Beschrijving spoor en vondsten ⁴	09/ENAB - inventarisnr
S3	Winningskuil	Late 11de tot midden 12de eeuw Kuil - wordt gesneden door S20 - ouder dan S8	Donkergrijze het. Zandleem met verspreid oranje leemvlekjes en houtskoolstipjes - 2,5 m breed, 3,5 m lang, -2,20 m onder huidig maaiveld, - 40 cm diep bewaard Overgang handgevormd naar draaischijf - Verhaeghe groep A - verbrande natuursteen - hutteleem - meer Pingsdorf	206 - 259 - 270 - 223 (?)
S11	Winningskuil	Tweede helft 11de - 1ste helft 12de eeuw	Hutteleem - radstempel - licht secundair verbrand - bodem op standing , niet op snelle draaischijf	202 - 229 - 248 (?)
S8	Winningskuil	Tweede helft 12de eeuw	Standvin, kan/kruik / vroegrood - sporadisch pingsdorf, klein blokrandje - platte pan	62 - 63 - 167 - 179 - 228
S10	Kuil met humeuze vulling	ca. 1200 / vanaf 1190 / late 12de - ten laatste vroege 13de eeuw	Grote kuil, in de vulling veel verspit autochtoon materiaal en humeuze lenzen veel import, hoogversierd frans beetje lokaal, sporadisch vroegrood, wel nog roodbeschilderd	165 - 166 - 174 - 175 - 209 - 210 - 211 - 212 - 213 - 214 - 215 - 216 - 219 - 234 - 236 - 237 - 238 - 239 - 252 - 253 - 254 - 255 - 257 - 261 - 263 - 272 - 274 - 276 - 278 - 279 - 280 - 283 - 284 - 285 - 287 - 288
S22	Cultuurlaag Vlek in S22	Tweede helft van de 12 ^{de} en de 13 ^{de} eeuw. Wordt gesneden door S18	Donkergrijze licht heterogene zandleem met oranje leemspikkels	18 (S22?) - 32 - 37 - 39 - 54 - 55 - 77 - 79 - 80 - 99 - 102 - 103 - 151 - 153 - 205 20
S18	OW Greppel / Gracht	Late 12de eeuw - vulling 13de eeuw - inzakking 14de eeuw		27 - 56 - 57 - 58 - 59 - 81 - 82 - 84 - 86 - 92 - 93 - 97 - 98 - 110 - 114 - 124
boven S62				44 - 60
S9				106 - 126
S16	Greppel	2de helft 12de eeuw snijdt oudste vulling		

⁴ Determinatie ceramiek en datering, Dr. K. De Grootte

S20	Kuil met verbrandeleembrokken	snijdt S3	grijs, roodbeschilderd	208
S41	Kuil		Grijs	71
S7	Kuil			197
S17	Greppel	cfr S 16	Grijs - bot - Fe	107 - 111 - 122 - 135
S19				180
S2	Greppel	pre - ME		193
S13	Haardje/oventje		Grijs - houtskoolstaal	178
S14	Haardje/oventje		Bot	159
S155	Kuil	snijdt S15	Grijs	157
S23			4 rand	2 - 4 - 5 - 6 - 7 - 26 - 137 - 143
S4				217
S47				158
S50			HK-staal	104
S52				139 - 148 - 163
S53				160
S55				157
S56				161
S58				162
S59	Kuil met bouwpuin / Baksteentegels	Snijdt door spaarboogfundering en door S52		13 - 21
S6				198
S60	Post-middeleeuwse kuil			11 - 12 - 22 - 23 - 24
S61				40
S62	Kassei boven gracht (S18)	Na dichtwerping gracht , post S18		45
S63				47
				41

7.2 Munten

Munten Ename Abdijstraat (2009)

L. Linders - F. De Buyser

Muntje - 09ENAB28

Graafschap Vlaanderen

LODEWIJK VAN NEVERS - 1322-1346

MIJT - VLAANDEREN - GENT - (VANAF 1337)

Biljoen - 1,02 g - 19 mm - 5 uur - Fraai

VZ: Een lang gevoet kruis het omschrift snijdend, in de kwartieren de letters **G-A-n-D** (zie afbeelding 1).

Omschrift: **LVD - [] - FLA - []**

KZ: In het veld de letter L met erboven en onder drie bolletjes die een driehoek vormen, links en rechts een klaverblad (zie afbeelding 2).

Omschrift: **+ MONETA GAn [] SI []**

REF: Vanhoudt G 2587 (zie afbeelding 3)

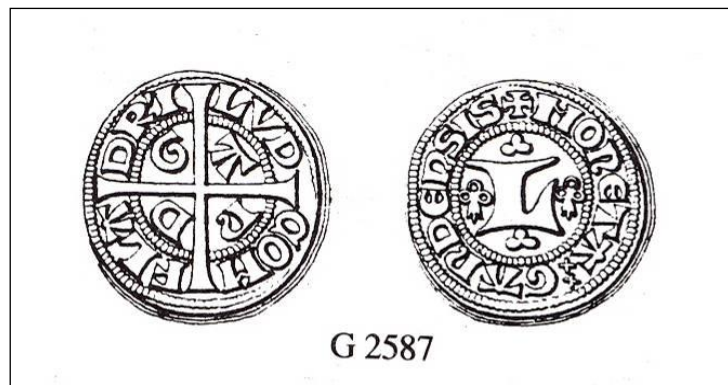
INV: 09-EN-AB-28-I-B-13-GP.B

Afbeelding 1: Voorzijde (VZ)

Afbeelding 2: Keerzijde (KZ)

Afbeelding 3: Afbeelding van soortgelijke munt

Muntje - 09ENAB124

Doornik

BISSCHOPPELIJKE MUNTSLAG - Anonieme aanmunting

DENIER - (12de EEUW)

Zilver - 0,23 g - 13,5 mm - ? uur - Fraai

VZ: Binnen een parelrand, buste in vooraanzicht met links een staf en rechts de letter m (zie afbeelding 4).

KZ: Binnen een dikke parelrand een parelrand met daarbinnen een gevoet kruis met in de kwartieren de letters **S-T-S-** [(zie afbeelding 5).

REF: Vanhoudt G 381 (zie afbeelding 6)

INV: 09-EN-AB-124

Afbeelding 4: Voorzijde (VZ)

Afbeelding 5: Keerzijde (KZ)

Afbeelding 6: Afbeelding van soortgelijke munt

7.3 Ceramiek

Tekeningen J. Moens - werkdocument - Schaal 1/1